

УМЕТНОСТ И КОНТЕКСТ 6:

Заборављени уметници и уметничка дела

Српска академија наука и уметности
Огранак САНУ у Нишу
Огранак САНУ у Новом Саду
Ниш – Нови Сад 2021

**УМЕТНОСТ И КОНТЕКСТ 6:
ЗАБОРАВЉЕНИ УМЕТНИЦИ
И УМЕТНИЧКА ДЕЛА**

**ЗБОРНИК РАДОВА
СА МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СИМПОЗИЈУМА**

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ
ОГРАНАК САНУ У НОВОМ САДУ**

**SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
BRANCH IN NIŠ
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
BRANCH IN NOVI SAD**

**ART IN CONTEXT 6:
FORGOTTEN ARTISTS
AND WORKS OF ART**

**COLLECTED PAPERS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM**

**Edited by:
Dragan Žunić, PhD
Sava Stamenković, PhD
Zoran Stamenković, PhD**

**Niš – Novi Sad
2021**

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НОВОМ САДУ**

**УМЕТНОСТ И КОНТЕКСТ 6:
ЗАБОРАВЉЕНИ УМЕТНИЦИ
И УМЕТНИЧКА ДЕЛА**

**ЗБОРНИК РАДОВА
СА МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СИМПОЗИЈУМА**

**Уредници:
др Драган Жунић
др Сава Стаменковић
др Зоран Стаменковић**

**Ниш – Нови Сад
2021**

Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу
Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Новом Саду

УМЕТНОСТ И КОНТЕКСТ 6:

ЗАБОРАВЉЕНИ УМЕТНИЦИ И УМЕТНИЧКА ДЕЛА

Зборник радова са међународног научног симпозијума

Уредници:

Др Драган Жунић
Др Сава Стаменковић
Др Зоран Стаменковић

Издавачи:

Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу
Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Новом Саду

За издаваче:

Академик Милорад Митковић, потпредседник Огранка САНУ у Нишу
Академик Стеван Пилиповић, председник Огранка САНУ у Новом Саду

Лектура – српски језик:

Љиљана Клевернић

Лектура – енглески језик:

Бранка Нешковић

УДК:

Љиљана Клевернић

Дизајн корица:

Стеван Жунић, дипл. инж. арх.

Техничка припрема:

Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. ел.

Штампа:

„Службени гласник”, Београд

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-7025-883-9

Штампање ове публикације помогао је Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност Аутономне Покрајине Војводине

Publishing of this book was financed by the Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research

Драгана Ђурић*

НАРОДНИ ЖИВОТ У ПОЕЗИЈИ МАЛОПОЗНАТОГ АЛЕКСИЈА ВЕЗИЛИЋА

Апстракт. У раду се анализира значај збирке *Краткоје написаније о спокојној жизни* Алексија Везилића као извора за проучавање народне културе Срба на подручју Војводине у XVIII веку. У складу са тим, посебно се разматрају ауторови ставови према народним веровањима, народним обичајима и магијској пракси. Поред Везилићевих текстова, у корпус истраживања је укључена и етнографска литература као показатељ пишчевог познавања појава које описује. Иако негативно вреднује појаве које припадају народној култури и народном хришћанству, а које уочава код својих савременика, Везилићева запажања су од посебног значаја, будући да сличних сведочанстава из тог времена готово да нема. С обзиром на то да су пишчеви поетички ставови утицали и на његов однос према фолклору, у истраживању се пажња посвећује и поетици збирке *Краткоје написаније о спокојној жизни*.

Кључне речи: Алексије Везилић, српска књижевност XVIII века, просветитељство, народна култура, народно хришћанство.

1. Претходна изучавања дела Алексија Везилића

Краткоје написаније о спокојној жизни Алексија Везилића сматра се првом штампаном збирком стихова у српској књижевности. Збирка је штампана у Бечу 1788. године, а потом и у Будиму 1813. године¹. Пре овог дела Везилић је штампао приручник *Краткое сочинение о приватныхъ и публичныхъ дѣлахъ* (прво издање 1785. године; друго

* Балканолошки институт САНУ, Београд, имејл: draganasdjuric@gmail.com

¹ Шафарик, па потом Стојан Новаковић (у *Српској библиографији за новију књижевност*) погрешно бележе да је друго издање Везилићеве збирке штампано 1814. године, што преузима и Скерлић и тако наводи у *Српској књижевности у XVIII веку* (Чурчић 1988: 248).

1792. године). У питању је књига практичних савета како треба писати јавне исправе и акта – уговоре, рачуне, признанице, тестаменте, итд. (Стефановић 2011: 182). Везилић је у овај приручник уврстио и неколико књижевних састава и ода, али и петнаестак писама. Боривоје Маринковић због тога истиче да се *Краткоје сочињеније* може сматрати и првом објавом појединих архивских докумената код Срба (Маринковић 2008: 47). Атанасије Стојковић је планирао да приреди и треће издање овог дела, али је одустао од тога, како сам наводи у предговору свог *Секретара* из 1802. године, због тога што је Везилићево дело било написано *славенским* (тј. рускословенским), а не *славеносрпским* језиком. Везилић је саставио и немачки речник *Вокабули и колоквија немецакаја*, али није сасвим извесно да ли је то *Речник мали*, који је Стефан Новаковић штампао у својој бечкој штампарији 1793. године (Стефановић 2011: 182).

Везилићева поезија је међу његовим савременицима била цењена – за Алексија Стојковића он је „сласосни пјевац”, Михаило Витковић узима његове стихове за мото своје песме „Тезоимени поздрав светлејшему књазу Јосифу”, за Стерију је он свештеник српског Парнаса и песник класичног обрасца,² у стиховима Николе Боројевића се такође уочавају алузије на Везилићеву поезију (Стефановић 2011: 200).

Насупрот популарности током Везилићева живота, његова збирка стихова је касније готово заборављена. У *Антологији старије српске поезије* Младен Лесковац потпуно изоставља Везилићев опус (уп. Лесковац 1953). Скерлић жанровски погрешно одређује Везилићеве стихове као спев, негира им уметничку вредност и сматра их низом побожно-поучних размишљања о животу и људским страстима (Скерлић 1923: 318; Скерлић 1923: 320). Већина проучавалаца српске књижевности касније је само понављала ову Скерлићеву оцену.

Интересовање за Везилића донекле васкрсава у другој половини XX века. Весна Берић је у својим истраживањима пажњу посветила језичким одликама Везилићевог *Епистолара* (Берић 1968: 251–260). О збирци *Краткоје написаније о спокојној жизни* и Везилићевом раду на њој писали су Лазар Чурчић (Чурчић 1988: 248–254; Чурчић 1988: 255–256) и Боривоје Маринковић (Маринковић 2008: 39–51). Међутим, прво целовито издање збирке Везилићеве поезије од њеног објављивања приредила је Мирјана Д. Стефановић 2011. године.

Везилићева збирка, поред књижевноисторијског значаја и значаја у изучавању историје српског књижевног језика, представља извор грађе о народним веровањима и обичајима Срба у XVIII веку, на шта је указао Тихомир Остојић у раду „Чарање и врачање у XVIII веку” (Осто-

² Уп. „Као предвечња милодув зефира / Плени ме давно твоја нежна лира, / Звуке сафијске јошт детенце младо / Љубити стадо. // Реван питамац царице олимпске / Песмама ризе твојим давах римске; / Ставши пред музом није српска вила / Постидна била” (Стефановић 2011: 200).

јић 1901: 157–158), као и Никита Толстој у раду „Два ценних свидетелства о сербских народних обрядах и воззрениях XVIII века Й. Раича и А. Везилича” (Толстой 2003: 519–535).

1.1. Биографија Алексија Везилића³

Алексије Везилић је рођен око 1753. године у данашњем селу Змајево у Бачкој. Похађао је „славенску” школу у Новом Саду, а потом је завршио лицеј на латинском и немачком језику у Пешти и Будиму. Извесно време је провео у Осигеку, затим је радио као учитељ латинског и немачког језика у карловачкој гимназији, а потом је уписао студије права у Бечу. Студије није довршио, због одласка у манастир Грегетег (1784. године) са намером да се замонаши. Међутим, после неколико месеци Везилић је напустио манастир и поново отпутовао у Беч, где је објавио раније поменути приручник. Пошто је, као педагошки саветник Великоарадинског дистрикта, дошао у сукоб са унијатским свештенством, обратио се за помоћ митрополиту Стратимировићу са молбом да му омогући замонашење у неком од фрушкогорских манастира. Ипак, његове жеље нису остварене. Умро је у сиромаштву 1792. године у Новом Саду у кући сенатора Давида Рацковића (Стефановић 2011: 181–183; Скерлић 1923: 317).

2. Структура збирке *Краткоје написаније о спокојној жизни*

Ради општег прегледа структуре збирке *Краткоје написаније о спокојној жизни* коришћено је, као основно, приређено издање Везилићеве поезије из 2011. године. Најновије приређено издање заправо је транскрибовано издање збирке из 1813. године са додатком неколико Везилићевих ода из књиге *Краткоје сочињеније о приватних и публичних делах*. Основну разлику између издања из 1788. године и издања из 1813. године чине две нове песме, којима је проширено друго издање. Такође, уочено је да је збирка сачувана у два различита облицима – у ређим случајевима је сачувана у целини, док чешће недостају увек иста четири листа и последњи непагинирани лист са садржајем под насловом „Оглављеније” (Чурчић 1988: 248). Сматра се да је Везилић сам уклонио ове странице из двадесете песме „О својствах рода српскога” због могуће негативне реакције аустријских власти, с обзиром на то да у овим стиховима претежу патриотска осећања. Ипак, ове стихове је потом прерадио, проширио и унео у други део збирке,

³ Биографски подаци о Алексију Везилићу преузети су из приређеног издања његове поезије: в. Стефановић 2011: 181–183.

под насловом „Прибављеније”. У другим цртама, ако се има у виду структура збирке, издања се битно не разликују.⁴

Оба издања (из 1788. године и из 1813. године) отвара посвета епископу Јосифу Јовановићу Шакабенти, за којом следе предговор и двадесет, односно двадесет и две песме. У посвети Везилић, тежећи високом стилу, хвали епископову мудрост и љубав према науци, а потом истиче његов рад на просвећивању младих. Своје дело, зато, види као корисно и у складу са епископовим амбицијама, па га скромно нуди њему под покровитељство. У предговору потом, парафразирајући Плинија, Везилић понавља мисао да би садржај књиге требало да буде од опште користи за читаоце, чиме дефинише основни циљ свога писања. Такође, директно наводи и коме је његова збирка намењена – српској омладини.

Основу првог издања (из 1788. године) чини двадесет песама, док су другом издању (1813. године) придодате две нове песме („О уздржанији језика” и „О својствима рода српскога”), које не нарушавају идејну линију збирке. Поред текстова самих песама, први део збирке чине и Везилићеви коментари честих парафраза библијских текстова и античких (најчешће латинских) филозофа и писаца, у форми краћег или дужег цитата, са упућивањем на извор, а понекад датих и у виду краће приче са поентом на крају.

Први део збирке својеврсни је поетски путоказ ка спокојном животу или, како наводи Мирјана Д. Стефановић, лествице ка рају (Везилић 2011: 204). Сваки корак или лествица је једно искушење, које човек мора превазићи идући ка крајњем циљу – спокојном животу. На почетку је то усвајање исправног мишљења, које води спознаји сопственог бића, затим је то савладавање емоција и страсти, лоших навика и неумерених тежњи. Везилић, притом, у својим моралним поукама не негира емоције, већ истиче важност њиховог зауздавања разумом. Свака појава је описана кроз контрастне парове, па када се већ у наслову помене, на пример, нека мана, заправо се „пледира за њен опонентни пар, тј. за врлину” (Стефановић 2011: 205).

Песмом „О смрти” завршава се и певање о (спокојном) животу. Апострофирањем Творца на самом почетку песме уводи се мисао о релативности времена и дужине човекова живота – оно што за човека представља хиљаду година, за Творца је један дан. Кључно је, међутим, да човек, ма колико да живи, на *онај* свет не може понети ништа материјално, као што му ни земаљска слава и важност не могу помоћи да превари смрт. Смрт, као персонификовани косач, не познаје разлике између слуге и цара, богатог и сиромашног, старог и младог. Према Везилићевом мишљењу, појединцу је дата могућност да се припреми за вечни починак, тиме што би тежио животу у складу са здравим ра-

⁴ Познато је да постоје различите варијанте ове збирке и то истог издања и истог издавача, од којих је најређа она са сликом епископа Шакабенте у бакрорезу (Стефановић 2011: 186).

зумом и хришћанским начелима. На овај начин, мотив (спокојног) живота достиже свој врхунац и уједно крај у мотиву смрти.

Други део збирке („Прибављеније“) написан је као похвала и награда значајним људима песникове доба, зато што „похвала јест мзда добродетељи“ (Стефановић 2011: 123). У овом делу се налазе песме настале проширивањем стихова двадесете песме првог дела. Тачније, проширивањем су настале три песме: „Песма о похвали рода српскога“, „Следујут хорватски официри“ и „Следујут некотори генерали ро-сијски от рода српскога“. Основу ових песама чини списак имена српских официра који су се одликовали у аустријској и руској служби. Поред китњастих похвала војним лицима, у „Прибављенију“ се издвајају и друге целине такође написане у форми поетског каталога – похвале свештеним лицима (песме „Описаније неких архимандритов“, „Описаније неких протопрезвитеров“) и писцима („Описаније неких мирских поглавитих мужеј који с пером добро возити знајут“). У виду додатка штампани су и описи појединих манастира („Описаније манастиреј фрушкогорских, бачких, славонских неких и банатских“).

3. О поетици збирке *Краткоје написаније о спокојној жизни*

Иако је Јован Скерлић негирао уметничку вредност Везилићевим стиховима, он је тачно оценио да Везилић на више места излаже модерне и просветитељске мисли, које одају савременика Јосифа II и Доситеја (Скерлић 1923: 319). Павић Везилићев опус везује за класицизам (Павић 1991: 96), као и Јован Деретић, који тврди да класицизам у српској књижевности почиње са дидактичком и родољубивом поезијом Алексија Везилића (Deretić 1987: 75). Када се говори о Везилићу као класицисти, обично је акценат на његовој версификацији. Код Везилића се јављају класични метрички обрасци, али он их не опонаша механички, већ их модернизује. Његова сафијска строфа има риму, римован је и његов четрнаестерац, у којем неки проучаваоци виде силабичко подражавање хексаметра (Деретић 2002: 531). Мирјана Д. Стефановић, с друге стране, напомиње да се код Везилића не јављају друге античке строфе, што је случај са класицистима. Такође, она сматра да се у овом периоду у српској књижевности још не може говорити о класицизму, већ, поетички, пре о облику критичког просветитељства (Стефановић 2011: 206).

У доба просветитељства српска књижевност и српски језик су се развијали, између осталог, и под руским утицајем. С језичке стране, Везилићево дело не одудара од тежњи српских класициста, на које је снажан утицај извршила руска доломоносовска теорија о три стила. Никита Толстој истиче да је код Срба у последњим два деценијама XVIII века, поред не нарочито чврстог и јасног паралелног постојања трију језичких потенцијалних норми и књижевнојезичких модела који

су наликовали руској доломоносовској теорији о три стила, било покушаја да се у својству књижевног језика учврсти и „славенски” високи стил, што чини, поред осталих, и Везилић (Толстој 2004: 131). Додуше, Везилић се у свом делу врло често користи и народним језиком. Избор језика је у највећем броју случајева условљен темом, али се обично у оквиру исте песме јавља мешање елемената, односно лексике „славенског” и народног језика, као у познатој песми „О чародејстве”. Почетак ове песме, на пример, показује тежњу ка високом стилу: „Услишите небеса, и ти семо приклони, / Земље, твоја ушеса!” (Стефановић 2011: 62). Ипак, лексика српског народног језика провејава кроз целу песму: „Чрне петле хватајут и у воду бацајут”; „Бабе питајут какво ваља носити”; „Многе проче глупости не бојут се творити” (Стефановић 2011: 63).

За разумевање Везилићевих поетичких погледа може бити значајна и песма (из другог дела збирке) „Описаније неких мирских поглавитих мужеј који с пером добро возити знајут”. Песма је, као и друге песме из „Прибављенија” у основи каталог, којим се славе образовани песникови савременици – писци, адвокати, официри, лекари. Избор личности у овој песми није случајан и он имплицитно упућује и на Везилићеве узоре. На првом месту се похваљује просветитељски рад Теодора Јанковића Миријевског у Војводини и Русији, а затим и непристрасност и „добросовесност” првог адвоката међу Србима, Јована Мушкатиновића. Потом следи китњаста похвала Јовану Авакумовићу, чије песме, како се пева, дивећи се чита Аполон са музама; Вергилије се стиди и Овидије тужи, због тога што се не могу поредити са Авакумовићем (Стефановић 2011: 155). У наставку песме Везилић помиње и Давида Рацковића, градоначелника Новог Сада, у чијој ће кући и сам провести последње дане. Василије Дамјановић, један од првих просветитељских писаца, такође је добио своје место у овој песми и посебно се истиче његова мудрост. У наставку, у истом тону, следе и похвале значајним војним лицима (Петру Текелији и Лазару Чарнојевићу), као и учености Аврама Мразовића. Везилић посебно признање одаје Стефану Новаковићу и његовом раду, а последње стихове посвећује Доситеју Обрадовићу, „новом писатељу”, „неугодне истине правом љубитељу”, којег многи јавно хвале и желе да га виде у домовини (Стефановић 2011: 157). Везилић, дакле, слави савременике у којима препознаје „добродетели” о којима и сам пева (љубав према науци, образовању, истини, раду и отаџбини) и које сматра значајнима за развој земље, односно образовања, здравства и правног система.

4. Народна веровања и обичаји у збирци Краткоје написаније о спокојној жизни

У *Кратком написанију о спокојној жизни* Везилић често користи античке теме и античко наслеђе. Иако је доминантно хришћанско осећање, у песмама се, поред парафраза пророка Исаије и Јеремије,

Јована Златоустог и Августина, јављају и цитати и парафразе Хомера, Херодота, Сократа, Плинија, Хорација, Овидија, Плутарха, Сенеке (Стефановић 2011: 214). Ако се има у виду и појава митолошких јунака у песмама, може се закључити да песник у већини случајева одређене познате мотиве и сижее користи, пре свега, као средство којим ће убедљивије представити неку идеју. Ради тога, он унеколико модификује и уобичајене представе о римским боговима. Посебно се, на пример, издваја лик богиње Венере у песми „О блудодејанији”. Венера у овој песми готово да добија црте демонског и њено поштовање се претвара у култ хаоса и блуда – људи се клањају Венери и певају јој песме⁵, али и „Нест тамо божија благословенија, / Где сут такова посештенија, / Чујут се тамо чтенија скврна, / Блудним угодна” (Стефановић 2011: 52). Пошто је време активности блудника ноћ, они се пореде са „ноћним вол(в)хима” и беснима: „Ноштним же волхом себе уподобљајут, / Блуда же иштут. / Јако беснујушти по дому ходјат, / Жити законо отњуд не хоштут, / Безаконују Венеру зовут, / Јеји се клањајут” (Стефановић 2011: 51). Помињање ноћних магова (или чаробњака који се према потреби могу претворити у вука) већ у овој песми упућује на песниково познавање народних веровања, са којима се оштро обрачунавао у песми „О чародејстве”.

У делима српских писаца XVIII века ретко се давало места митолошким темама и фолклору. Митолошке теме срећу се код Јована Рајића, док је фолклоризам најзаступљенији управо у стиховима Алексија Везилића⁶. Вероватно најпознатија песма збирке, „О чародејстве”, представља значајно сведочанство о народним веровањима и обичајима Срба на територији Војводине у XVIII веку. У њој је Везилић осудио народне празноверице и магијске радње, износећи бројне и, с фолклористичке и етнографске тачке гледишта, тачне појединости. Призивањем небеса и земље (на самом почетку песме) да чују о чему ће се певати, успоставља се контакт двају светова, оса света, чиме се појачава значај теме и снага речи, које ће уследити. Пошто и небеса сведоче, осуда непожељних друштвених појава схвата се и као истинита и праведна.

Везилић народна веровања, врачања и гатања сматра супротним хришћанском учењу и назива их „слепарије”, „чарованије”, „букве”, „демонска моленија”, „дела мрзосна”, „чародејства”, „демонска чародејства”, „врацбине”, „ђаволско чарање” (Стефановић 2011: 62–66). У складу са тим, магијске радње су, према његовом мишљењу, савезништво са ђаволом, док су они који их изводе попут несрећних пагана, који не познају суштину Бога и који живе у мраку (незнања) (Стефановић 2011: 63).

Везилић примећује да је сујеверје дубоко укоренењено у народу и процењује да се тешко може искоренити. Уместо да се моле Богу за по-

⁵ Уп. „Песни Венери гласно појут се / Који ми не токмо млади возбуждајут се” (Везилић 2011: 52–53).

⁶ Према мишљењу Никите Толстоја, интересовање за народну културу, повезано са тежњом ка високом стилу, Везилићево дело приближава поетици српског барока (Толстой 2003: 532).

моћ, људи се надају да ће до онога што желе доћи помоћу магије. Такође, никуда не иду без амајлија, плашећи се урока (Стефановић 2011: 63). Иначе, магијско понашање је имало посебан значај у случају најважнијих догађаја у животу људи, какви су рођење, свадба и смрт. Ови догађаји се везују за гранично и посебно опасно време, због тога што означавају прелазак из једног стадијума постојања у други, као и време када је, како се веровало, граница између два света отворена. Пошто је тада контакт са нечистом силом био готово неизбежан, бројне магијске радње су чиниле саставни део ових догађаја и изводиле су се ради заштите. Везилић, додуше осуђујући, бележи да се пре просидбе девојке, а посебно у случајевима када је она из другог места, обавезно ишло врачарама по савет или помоћ. Поменута пракса је у складу са народним веровањем да ће одређени поступци пре поласка у просидбу утицати на повољан исход за просце. Везилић пева управо о случајевима када „... бабе питајут какво ваља носити / Тамо омаштеније да девојку добијут / Пријатељу новому очи добро замажут” (Стефановић 2011: 63). На пример, у Срему се веровало да ће проводација имати успеха уколико се при уласку у кућу не окрене, тј. ако врата не затвори руком, већ леђима или задњицом (Босић 1990: 256).

Везилићу су познати и случајеви тзв. судске магије, односно поступака који су се изводили на суду или пре одласка на суд како би се избегла казна или осигурала жељена пресуда. Он наводи да људи „на суд звани не могу без враџбине ступити / с којејо надајут се суду уста свјазати” (Стефановић 2011: 63). Ови поступци су посведочени и касније, али и на другим територијама. На пример, Тихомир Ђорђевић бележи како је у пожаревачком крају једна жена погледала судију кроз шупљи камен како би му везала мисли и да би пресудио у корист оптужених (Ђорђевић 1984: 419).

Никита Толстој је у свом раду истакао да Везилић даје тачне податке, између осталог, и о призивању кише. Везилић наводи да, у случају великих суша, људи „чрне петле” бацају у воду да би пала киша (Толстој 2003: 534). Међутим, према Везилићевом мишљењу, све ово су „глупости” и назадно понашање иза којег стоји необразован и лењи ум (Стефановић 2011: 63).

Везилић потврђује веровање – које се јавља код свих словенских народа – да су поједини дани посебно „опасни”. Наиме, он бележи да се на дан Усековања људи не осуђују да започну било какав посао. Притом, треба имати у виду чињеницу да је најчешће као „опасан” био маркиран не само празник Усековања главе Светог Јована Крститеља (празнује се 11. септембра, односно 29. августа), већ се сматрало да је током године опасан и онај дан у недељи у који је тај празник „пао”. Због изразито негативне семантике празника, сматрало се да ће сви послови који се започну у овај дан пропасти или донети несрећу онима који раде.

Везилић тачно маркира период Божића и Ђурђевдана као време појачане магијске праксе: „Приходит ли Ђурђевдан или Божић радо-

сни / Их ђаволску чарању тији дније сут потребни” (Стефановић 2011: 63–64). Према народним веровањима, празници као што су Божић или Ђурђевдан, односно они који означавају смену времена (на годишњем кругу су Божић и Ђурђевдан један насупрот другог, односно један означава долазак, а други одлазак сунца) повољни су за магијску активност, зато што она увек подразумева неку промену. Стога су за ове празнике најчешће везане магијске радње заштите од разних болести, и као превентива и као лечење (Раденковић 1996: 162). Везилић одређује и (типично) место и време одвијања ових активности. Међутим, он наводи и нешто што у претходним истраживањима није уочено. Наиме, пева се како се људи уочи ових празника окупљају на раскршћу и „Букве своје читајут демонска моленија” (Стефановић 2011: 64). У речнику поменутог приређеног издања Везилићеве поезије из 2011. године лексема „буква” је тумачена као „тајна реч” (Стефановић 2011: 189). Ипак, по свој прилици Везилић мисли на познате књиге заклинања, које се зову „букве” и које су, на пример, сачуване код Словенаца.

У песми се, такође, издваја млада недеља као време када се обављају многе магијске радње. Везилић истиче како од „јазичника нешчасних” млада недеља не може проћи с миром, због тога што они тада читају „демонска моленија” и врше разна „чарованија” (Стефановић 2011: 64). У питању је недеља по појави младог месеца. У народу се сматрало да расту месеца на небу одговара и раст свега у природи, па су се изводиле магијске радње како би се отерала болест и учврстило здравље (Грубић 1997: 89). Такође, млад месец се обично поздрављао уз одређене вербалне формуле и радње (на пример, хватање за цеп) како би се увећала срећа, здравље и количина новца (Милићевић 1894: 60). Вук, исто тако, наводи да се прва недеља по мени зове „млада недјеља” и да тада „жене којешта врачају и иду на различите изворе те се купају” (Караџић 1986: 508; Караџић 1986: 577). Код Срба се веровало да је изворска вода у петак и недељу током младог месеца посебно лековита (Schneeweis 2005: 222). Младим петком и младом недељом најчешће се гатало и о будућем супружнику (Раденковић 1982: 362).

У истом оштром тону Везилић осуђује сујеверје у народу и додаје како људи „Сну всјакому верујут и страшут се безумно” (Стефановић 2011: 64). Он сведочи и да је код Срба у Војводини присутно веровање (које се јавља и код Белоруса, Украјинаца, Бугара и Пољака) да певање петла најављује госта (Гура, Узенева 2009: 35). Такође, наводи и да народ ноћу ништа не износи (позајмљује или даје) из куће, а посебно не сито или квасац (Стефановић 2011: 64). У супротном, према народном веровању, уз квасац ће изаћи из куће и сваки раст и напредак.

Везилић изражава посебно незадовољство због тога што ово чине сви а не само необразовани. Певајући (иронично) о амајлијама, оставља значајне податке и о самим амајлијама⁷, али и о постојању назива *вила*

⁷ У питању су, по свој прилици, амајлије од зуба вепра у облику полумесеца. У Црној Гори су, на пример, овакве амајлије ушивали детету у капу (Schneeweis 2005:

и *вештица*: „На детја незлобноје многе кесе вешајут / В којих кости различне и проца ушивајут / Да би мајци живио, многа лета видио / Од вештице и виле свагди сочуван био” (Стефановић 2011: 64).

Везилић је посебно озлојеђен и оштро напада образоване, писмене људе који се користе народним сујеверјем („слепаријом”) и зарађују на томе, пишући и продајући им разне записе (Стефановић 2011: 64). Посебно издваја апокрифну Сисинијеву молитву, „лож дивно измишљену, Сисоново житије” (Стефановић 2011: 64), која се, иначе, користила у бајањима од грознице.

Везилић помиње и љубавну магију, а интересантно је да још тада посебно умеће у овој магији приписује „безбожним влајинама”, „у чарању искусним” (Стефановић 2011: 65). Сликвито и помало иронично Везилић пева о девојкама које се ослањају на чарања, а не на бојју помоћ у проналажењу мужа; оне верују да ће им враџбине помоћи да се добро удају и да ће „мужа за нос водити” (Стефановић 2011: 65). Напомиње још и како *враџбине* носе са собом и у цркву на венчање, што је, према његовом мишљењу, посебно велик грех. Иако не казује какви су предмети у питању, најчешће су на венчању невесте носиле око појаса скривен црвен конац, кецељу или катанац (Миодраговић 2009: 17).

Може се закључити да Везилић појаве о којима пева у песми „О чародејстве” посматра са два становишта која се, заправо, прожимају кроз целу збирку. Према његовом мишљењу, сујеверје, гатања и врачања су последица заосталости, необразованости и некултуре, они су просто *глупости*⁸ које се директно сукобљавају са његовом жељом и визијом развијеног, образованог и културног друштва. С друге стране, хришћански поглед на свет је у једнакој мери укључен у вредновање ових појава, које онда добијају и димензију греха и грешности. Отуда на крају песме обраћање и молба Богу да буде милостив и просвети српски народ, да учини да се подигну школе и да наука буде тамо где су и Срби.⁹

5. Закључна разматрања

Збирка *Краткоје написаније о спокојној жизни* представља вредан извор података о постојању одређених народних веровања и извођењу магијских радњи у XVIII веку код Срба у Војводини. Притом, већина ових навода је врло кратка и Везилић не залази у детаље, чиме индиректно показује њихово познавање и велику распрострањеност у народу. Довољно је само да наведе да млада недеља не може мирно проћи, па да већина читалаца његовог времена зна које су активности

91), али је њихова употреба посведочена код многих народа – Јевреја, Византинца, Турака, народа југоисточне Европе, итд. (Ђорђевић 1958: 36).

⁸ Уп. „Многе проче глупости не бојут се творити” (Стефановић 2011: 63).

⁹ Уп. „Призри на нас, господи, с небеснија висоти! / Стадо простодушноје, народ српски просвети, / Училишта воздвигни долгожелајемаја / Наука одожди на всаја места српскаја” (Стефановић 2011: 66).

људи тада типичне. Такође, збирка је потврда постојања и познавања одређених назива за нечисту силу (*вештица, вила, вукодлак и хала*)¹⁰ у поменутом периоду. Ако се има у виду количина фолклорне грађе, стиче се утисак да Везилићева поезија унеколико одступа од тока којим се кретала тадашња српска књижевност. Међутим, критички однос према овим појавама не допушта такву тврдњу.

Збирка би у даљим истраживањима могла да послужи као извор грађе и у проучавању историје српског књижевног језика, пошто се у њој, како је и карактеристично за епоху у којој Везилић пише, мешају два језика – рускословенски и српски народни. Код Везилића је, како је већ уочено, језик условљен темом, па се, на пример, у обраћању Богу на крају песме „О чародејстве” тежи високом стилу и рускословенском језику, док је песма, кад пише о народним празноверицама, изразито богата лексиком народног језика.

Литература

- Босић, Мила. Женидбени обичаји код Срба у Срему. *Рад војвођанских музеја*. ур. Велика Даутова-Рушевљан. Нови Сад: Војвођански музеј, 1990: 253–285.
- Грубић, Рајка. Природа у народној медицини средњег Баната. *Етно-културолошки зборник*. 3. ур. Сретен Петровић. Сврљиг: Етно-културолошка радионица. 1997: 85–90.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Просвета, 2002.
- Ђорђевић, Тихомир. Природа у веровању и предању нашег народа. *СЕЗб*. LXXI/1. Београд: САНУ, 1958.
- Ђорђевић, Тихомир. *Наш народни живот* 3. Београд: Просвета, 1984.
- Караџић, Вук. *Српски рјечник* (1852). Сабрана дела Вука Караџића. књ. 11. Београд, 1986.
- Лесковац, Младен. *Антологија старије српске поезије*. Нови Сад: Матица српска, 1953.
- Маринковић, Боривоје. *Заборављени братственици по перу*. Београд: Службени гласник, 2008.
- Милићевић, Милан Ђ. Живот Срба сељака. *СЕЗб*. 1. Београд: САНУ, 1894.
- Миодраговић, Јован. *Народна педагогија у Срба (или Како наш народ подиже пород свој)*. Београд: Библиотека РТС, 2009.
- Остојић, Тихомир. Чарање и врачање у XVIII веку. *Караџић/лист за српски народни живот, обичаје и предање*. III/8–9. Ур. Тихомир Ђорђевић. Алексинац, 1901: 157–158.
- Павић, Милорад. *Историја српске књижевности*. 3. Београд: Научна књига, 1991.
- Поповић, Јован С. *Даворје*. Београд: Српска књижевна задруга, 1892.
- Раденковић, Љубинко. *Народне басме и бајања*. Ниш: Градина, Приштина: Јединство, Крагујевац: Светлост, 1982.
- Раденковић, Љубинко. *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд: Просвета, Балканолошки институт САНУ, 1996.
- Гура, Александр Викторович. Узенева, Елена Семеновна. Петух. *Славянские древности*. т. 4. Москва: Международные отношения, 2009: 28–35.

¹⁰ Уп. „Ти вештицу и вилу, вукодлака и халу / Нигде срести могоша, ни извесно видиша” (Везилић 2011: 65).

- Скерлић, Јован. *Српска књижевност у XVIII веку*. Београд: Напредак, 1923.
- Стефановић, Мирјана Д. *Алексије Везилић. Краткоје написаније о спокојној жизни*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Стојковић, Атанасије. *Сербскій секретаръ*. Будим: Кралевска Унѣверситетска Тѣпографіа въ Будимѣ, 1802.
- Толстой, Никита Ильич. Два ценных свидетельства о сербских народных обрядах и воззрениях XVIII века Й. Раича и А. Везилича. *Очерки славянского язычества*. Ур. С. М. Толстая. Москва: Индрик, 2003: 519–535.
- Толстој, Никита. *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска, 2004.
- Ђоровић, Владимир. *Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности*. Нови Сад: Матица српска, 1999.
- Чурчић, Лазар. *Српске књиге и српски писци 18. века*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988.
- Берић, Vesna. *Neke jezičke odlike Epistolara Aleksija Vezilića*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. XI/1. 1968: 251–260.
- Deretić, Jovan. *Kratka istorija srpske književnosti*. Beograd: BIGZ, 1987.
- Schneeweis, Edmund. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

Dragana Đurić

Institute for Balkan Studies, SASA, Belgrade

ALEKSIJE VEZILIĆ, THE AUTHOR OF THE FIRST COLLECTION OF POEMS IN SERBIAN LITERATURE

Abstract. This paper analyses the literary and historical significance of Aleksije Vezilić, the author of the first collection of poems in Serbian literature. Attention is paid to the structure, language and poetics of the collection *Kratkoje napisanije o spokojnoj žizni*, first printed in Vienna in 1788, while the second edition was published in Budim in 1813. This collection indirectly represents a source of information on the folk culture of Serbs in the area of Vojvodina in the 18th century, especially considering the author's views on folk beliefs, folk customs and magic practice. Apart from Vezilić's texts, ethnographic literature is included in the research corpus, which confirms his claims. Although Vezilić negatively evaluates the phenomena belonging to folk culture and folk Christianity which he perceives among his contemporaries, his observations are of particular importance, since there are almost no similar testimonies from that time.

Keywords: Aleksije Vezilić, Serbian literature, The Age of Enlightenment, folk culture, Folk Christianity.